

[itobiad], 2022, 11 (3): 1929-1936

Taberî Tefsiri'nin Kaynakları

Sources of Tabari's Tafsir

Burcu DİLEK

Arş. Gör. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Res. Asst. PhD, Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology

burcu.dilek@ibu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9251-1390

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Kitap Değerlendirmesi / Book Review
Geliş Tarihi / Received : 30.08.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 29.09.2022
Yayın Tarihi / Published : 30.09.2022
Yayın Sezonu : Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season : July-August-September

Atıf/Cite as: Dilek, B. (2022). Taberî Tefsiri'nin Kaynakları . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 11 (3) , 1929-1936 . doi: 10.15869/itobiad.1168304

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Burcu DİLEK)

Copyright © Published by Mustafa Süleyman ÖZCAN.

Taberî Tefsiri'nin Kaynakları

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Mesut Kaya (İstanbul: İFAV Yayınları, 2022)

Öz

Mesut Kaya, *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları* adlı kitabında Taberî'nin tefsirinde müracaat ettiği kaynakları tespit etmekte ve bu kaynakları detaylı bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Ayrıca yazar okuyucuya erken dönem tefsir birikimine dair zengin bir içerik sunmaktadır. Kitapta Taberî'nin günümüze ulaşmayan ilk dönem tefsirlerinden yaptığı nakiller incelenmektedir. Böylece elimizde olmayan tefsir kaynaklarının tespiti ve değerlendirilmesine ilişkin orijinal bilgiler paylaşılmaktadır. Dolayısıyla bu kitap, izlediği metod, kapsamlı içeriği ve sonuçları bakımından literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Tüm bu hususlar çalışmanın alan için sahip olduğu önemi göstermektedir. Bu değerlendirmede, Kaya'nın *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları* isimli çalışması yöntem ve içerik olarak ele alınmış, yazarın özgün yorumları ve ulaştığı sonuçlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, et-Taberî, Mesut Kaya, Câmiu'l-Beyân.

Sources of Tabari's Tafsir

Abstract

In his book titled *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları*, Mesut Kaya determines the sources that Tabari refers to in his tafsir and assesses these sources comprehensively. In addition, the author provides the reader a rich content about the early period of tafsir. In the book, the transmissions of Tabari from the first period commentaries that have not survived to the present day have been examined. Thus, original information about the identification and evaluation of tafsir sources that we do not have is shared. Therefore, this book has made a significant contribution to the literature in terms of its method, comprehensive content, and findings. All of these show the importance of the book for the field. In this review, Kaya's work titled *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları* was examined in terms of its method and content, and the author's original interpretations and research findings were analysed..

Keywords: Tafsir, al-Tabari, Mesut Kaya, Jami' al-Bayân.

Giriş

Taberî (ö. 310/923) tefsirini büyük oranda Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiünden nakledilen rivayetleri esas alarak telif etmiş zaman zaman bu rivayetlerle ilgili tercih ve tenkitlerde bulunmuştur. Dolayısıyla Taberî'nin tefsiri erken dönem tefsiriyle ilgili kapsamlı bir içerik sunmaktadır. Bu gerçekten hareketle Mesut Kaya *Taberî Tefsiri'nin Kaynakları* başlıklı çalışmasında Taberî'nin sunduğu zengin tefsir bilgisinin hangi kaynaklardan kendisine ulaştığını tespit etmekte ve mezkûr kaynakları rivayetler, tefsir kitapları, tarih

kaynakları, lügat ve kıraat kaynakları şeklinde tasnif ederek bunlar üzerinde özgün değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Yazar kitabının önsözünde Taberî tefsirine olan ilgisinin lisans yıllarında başlayıp zamanla nasıl şekillendiğinden, doktora çalışması sürecinde ve sonrasında yaptığı okumalar neticesinde Taberî'ye dair zihninde oluşan çalışma konuları ve ulaştığı sonuçlardan bahsetmektedir. Görünen o ki söz konusu okuma sürecinde Kaya'yı en çok etkileyen bilgilerden birisi Fuat Sezgin'in (ö. 2018) "Taberî'nin tefsirinde aktardığı nakilleri şifahî olarak değil yazılı kaynaklardan edindiği" (s.13) yönündeki tespiti olmuştur. Bu bilginin yazarı, Taberî'nin kaynaklarını çalışmaya iten güçlü saiklerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Zaten çalışma boyunca bahsi geçen bilgiye yapılan atıflar da bize bunu göstermektedir. Ayrıca yazar yöntem olarak Fuat Sezgin'in, bir eserin kaynağını çıkarmaya yönelik sunduğu metoda da çalışması boyunca referanslarda bulunmaktadır. Böylece kitabında yaptığı şeyi "Klasik bir eserde, açık veya örtük istifade edilen eski tarihli eserlerin belirlenip bunlarla söz konusu eserin mukayesesini yaparak kaynak eserlerin hangi noktalardan ve ne sıklıkla kullanıldığını, asli veya tali kaynaklık yönlerini ortaya koymaktır." (s.97-98) şeklinde ifade etmektedir. Taberî'nin tefsirinin böylesi bir çalışmaya konu olmasını da bahsi geçen eserin kapsam, yöntem ve içerik olarak bir "dönüm noktası" (s.98) oluşuyla ilişkilendirmektedir. Kitapta bir eserin kaynaklarının tespiti ile ilgili önemli çalışmaların varlığına dikkat çekilerek yapılan literatür değerlendirmesi neticesinde Taberî tefsirinin kaynakları açısından literatürde bir eksikliğin olduğu ortaya koyulmuştur. Bu saiklerden hareketle kitabın adında da açıkça belirtildiği gibi yazarın çalışmasında temel amacı Taberî'nin tefsirinde müracaat ettiği kaynakların bir haritasını çıkarmak olmuştur.

Kitap bir giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Yazar çalışmasının giriş kısmında "Tefsir tarihinin dönemlendirilmesi" ile ilgili bir tasnif kaleme almıştır. Bir müfessir ve onun tefsiri hakkında yapılacak çalışma için en temel araştırmalardan biri müfessirin yaşadığı dönemin ilmî atmosferi ve bu atmosferde müfessirin edindiği yerin tespiti olduğunu söyleyebiliriz. Kaya da kitabının ana konusu ile ilgili yapacağı tespit ve değerlendirmelere yardımcı olacak mahiyette girişte bu tasnif denemesini sunmaktadır. İlk olarak daha önce telif ettiği bir makalesinde tefsir tarihini "teşekkül dönemi", "sistemleşme dönemi", "olgunluk dönemi" ve "modernleşme dönemi" şeklinde ayırdığından bahsetmektedir (s.21). Ardından konuyla ilgili okumalarını sürdürdüğünü ifade eden Kaya, bu süreçte dikkatini çeken İbrahim Rufejde'ye ait bir dönemlendirme denemesinden söz etmektedir (s.22-23). Kendisinin ve Rufejde'nin dönemlendirmesini kıyaslayan yazarın burada bir özeleştiride bulunarak Rufejde'nin dönemlendirmesini "çok da aşamadığını" söylemesi aynı zamanda onun akademik tavrı açısından önemli bir detaydır. Sonrasında ise Kaya, Rufejde'nin çalışmasını da dikkate alarak "bir tasnif denemesi" sunmuştur (s.21-68). Burada yazar her dönemin önemli isimleri ve eserlerinden, ayırıcı özelliklerinden bahsetmekte, verdiği tüm bu bilgileri bölümün sonunda bir tablo ile özetlemektedir. Böylece tefsir tarihinde Taberî'nin içinde bulunduğu ilmî ortama ve bu ortamda kendisinin konumuna dair de okuyucuya bir fikir vererek sonraki bölümlere hazırlık mahiyetinde bir giriş yapmaktadır. Ancak kitabın asıl konusu olan Taberî ve tefsirine ilişkin genel mülahazaların zikredildiği birinci bölüme kıyasla tefsir tarihinin dönemsel olarak tasnifine ayrılmış girişin uzunluğu olumsuz

anlamda dikkat çekmektedir. Çünkü kitabın girişinin böylesi kapsamlı bir tasnif denemesine ayrılması, çalışmanın temel amacının gölgede kalması ihtimaline kapı aralamaktadır.

Çalışmasının “Taberî ve Tefsiri” başlığını taşıyan birinci bölümünde Kaya ilk olarak Taberî'nin ilim yolculuklarını ele almaktadır. Bu yolculukları bir harita üzerinden göstererek okuyucuya görsel olarak rihleler hakkında bilgi vermektedir (s.76). Daha sonra yazar tarih ve tabakat kitaplarında Taberî'nin tefsirine dair zikredilen övgülerden bahsetmekte ve bu kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak tefsirin yazıldığı tarihe dair tespitlerde bulunmaktadır. Ardından aynı başlıkta kaynaklarının tespit edileceği tefsirin temel özellikleri aktararak okuyucu bir sonraki bölüme zihnen hazırlanmaktadır. Örneğin burada zikredilen önemli özelliklerden birisi Taberî'nin “rivayet-dirayet bütünlüğünü” (s.85) gözetmesidir ve böylece Taberî'nin kaynak olarak aktardığı rivayetlere yaklaşımı ortaya koyulmaktadır. Yine onun rivayetlerden ya da tedvin edilmiş tefsirlerden edindiği lügavî verileri kullanma biçimi, isrâiliyat haberlerine yaklaşımı ile ilgili aktarılan bilgiler de bu kabildendir. Birinci bölümde yazarın bahsettiği önemli hususlardan bir diğeri Taberî tefsirinin yönteminin hüccet, rivayet, icmâ, zahirî anlamın öncelenmesi, Arapların kullanımı, bağlam, Taberî'nin mübhem hususlara yaklaşımı, aklın tefsirindeki yeri gibi unsurlarının açıklanması olmuştur. Tüm bu hazırlayıcı bilgiler Taberî'nin tefsirinde kaynaklarını kullanma yöntemini, tercih ve tenkitlerinde neleri dikkate aldığını göstermesi açısından kitabın temel araştırma konusunu desteklemektedir.

Bu bölümde ayrıca bir sonraki bölüme hazırlık mahiyetinde Taberî'nin kaynaklarına dair genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Özellikle vurgulanan husus ise Sezgin'in, Taberî'nin kaynaklarının yazılı olduğuna dair ulaştığı sonuç olmuştur. Yazar konuyla ilgili en isabetli görüşün Sezgin'e ait olduğunu ifade etmekte onun hakim olan, kaynakların şifahî oluşuna dair kanaatin aksini ispat ettiğini vurgulamaktadır. Sonrasında ise kendisinin de müracaat edeceği Sezgin'in kaynak çıkarma yöntemini açıklamaktadır. (s.110-113) Böylece birinci bölüm okuyucuya yazarın, çalışmasının ana konusu olan Taberî tefsirinin kaynaklarını çıkarırken mezkûr tefsirle ilgili hangi hususları gözetceği, temel kaynaklarının neler olacağı ve nasıl bir yöntem takip edeceğini sunmaktadır. Yazarın burada ve kitabın ilerleyen başlıklarında Taberî'nin kaynaklarının yazılı olduğuna ilişkin verdiği bilgiyle ilgili bir hususa açıklık getirmek gerekmektedir. Kaya çalışmasının önsözünde “Taberî'nin naklettiği bütün rivayetleri icazetini aldığı erken dönem tedvin edilmiş tefsirlerden rivayet ettiğini” söylemektedir (s.13). Ancak kitap boyunca zaman zaman Taberî'nin rivayet hakkını almadığı kaynaklardan bulunduğu nakillere dair örnekleri görmekteyiz. Dolayısıyla buradaki “bütün” ifadesi söz konusu örneklerle çelişki arz etmektedir. Bu ifadenin sehven yazılma ihtimali yüksektir. Zaten yazar kitabın başka bölümlerinde Taberî'nin bütün rivayetleri değil ama tamamına yakını icazet aldığı kaynaklardan aktardığını ifade etmektedir. Bu duruma örnek olarak yazarın “Oysa Taberî neredeyse bütünüyle rivayet hakkına sahip olduğu kitaplardan bu bilgileri nakletmiştir.” şeklindeki ifadeleri verilebilir (s.108).

Çalışmada Taberî tefsirinin kaynakları; Mücahid b. Cebr'in (ö. 103/721) rivayetleri, tefsir kaynakları, tarih kaynakları, lügat ve kıraat kaynakları şeklinde tasnif edilmiş ve farklı bölümlerde bu kaynaklar incelenmiştir. Bu minvalde ikinci bölümün konusu Mücahid b.

Cebr'in Taberî tefsirindeki rivayetleri olmuştur. Yazar bu bölümü Mücahid b. Cebr rivayetlerine ayırmasının gerekçesini ise Taberî'nin, tefsirinde en çok nakilde bulunduğu tâbiîn müfessirlerinden birinin Mücahid olması şeklinde ifade etmektedir (s.117). Ayrıca Mücahid'in İbn Abbas'ın tefsirinin sonraki nesle intikalinde en önemli isimlerden biri olması da kitapta vurguyla bahsedilen bir husustur. Daha sonra yazar Mücahid'in tefsir yöntemine dair ayırt edici hususları zikretmektedir. Böylece okuyucuya Mücahid ve Taberî'nin tefsir anlayışının benzer ve farklı yönlerini görme imkânı sunmaktadır. Kaya'nın ikinci bölümde sorduğu dikkat çeken sorulardan birisi ise Mücahid'in bir tefsir tedvin edip etmediğine yönelik olmuştur. Kitabın en temel referanslarından biri olan Sezgin'in ulaştığı sonuca göre Mücahid bir tefsir tedvin etmiştir ve onun tefsirinin Taberî tefsirindeki bilgilerle yeniden ortaya çıkartılması mümkündür. (s.123) Ancak yazar Mücahid'in tefsirini "yeniden inşa" etmek için Taberî tefsirinin yeterli olmayacağını, başka kaynaklara da müracaat etmek gerektiğini ifade etmektedir. (s.127) Kaya kitabında çok uzun bir bölüm ayırdığı Mücahid rivayetlerinin Taberî tefsirinde kullanılma biçimlerine ilişkin yaptığı değerlendirmelerle bu rivayetlerin Taberî tefsirine içerik ve yöntem olarak da etkisini ortaya koymaktadır.

Taberî'nin Mücahid'den naklettiği rivayetleri farklı tariklerle aktardığını, bu tariklerin toplandığı râvilerin tasnifiyle Mücahid'den rivayet alan râvileri değerlendireceğini ve böylece Taberî'nin kaynaklarına erişeceğini ifade eden Kaya, Mücahid'den en fazla rivayet nakleden on râviyi incelemektedir. Bu tarikler arasında İbn Ebî Necîh (ö. 130-747-748) tarihinin Taberî'nin Mücahid'in tefsirini nakletmede en fazla kullandığı tarik olduğunu ifade etmektedir. Yazar burada İbn Necîh'in râvileri olan İsa b. Meymûn (ö. 161-170), Şibl b. Abbâd (ö. 148/765) ve Verka b. Ömer (ö. 160/776) tariklerinden yoğun bir şekilde nakilde bulunulduğunu söyleyerek şu önemli sonuca ulaşmaktadır: "Taberî'nin Mücahid, İbn Ebî Necîh, İsa b. Meymûn/Şibl/Verka senediyle naklettiği rivayetlerin kaynağı, bu şahıslar tarafından tedvin edilmiş tefsir kitapları, dolaylı olarak da Mücahid'in tefsiri olmalıdır." (s.139). Kaya bu tarikler dışında Mücahid'in Taberî'ye ulaşan rivayetlerinin farklı tariklerini inceleyerek değerlendirmelerde bulunmakta ve kapsamlı bir râvi ağı ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bahsettiği rivayet tariklerinin ilk kaynağına doğru izini sürerek tefsir nispet edilen şahıslarla ilgili bilgilerin sağlanmasını da yapmaktadır. Bunun yanında Taberî'nin kaynak olarak kullandığı ve elinde olan tefsirlerin tam haliyle bugün bize ulaşmış olup olmadığına dair elde ettiği sonuçları paylaşmaktadır. Yine yazar, Taberî'nin bir râviden aktardığı rivayetlerin tefsirin tamamında veya bir bölümünde kullanılmasından hareketle değerlendirmede bulunarak Taberî'nin elinde söz konusu râvinin tefsirin tamamının mı yoksa bir bölümünün olduğuna ilişkin kanaatlerini zikretmektedir. Kaya rivayette geçen ibarelerden hareketle Taberî'nin tefsirinde müracaat ettiği kaynak tefsirlerin rivayet hakkına sahip olup olmadığına dair yorumlarını da yeri geldikçe ifade etmektedir. Bu gibi izahlar Kaya'nın çalışmasının orijinalliğini gösterme konusunda oldukça dikkat çekicidir. Yazar her tarihin sonunda, o tarihin rivayet dağılımını gösteren tablolarla da okuyucuya görsel bir şema sunmaktadır. Kitapta hemen her tarikte zikri geçen râvilere dair özet bilgiler verilmekte ve bu noktada zengin bir tarih ve tabakat literatürüne referansta bulunmaktadır.

Üçüncü bölümde ise Taberî tefsirinde müracaat edilen temel tefsirler ele alınmaktadır. Taberî'nin farklı tefsir kaynaklarına dair bilgi sunan yazar ilk olarak Ali b. Ebî Talha'nın

(ö. 143/760) İbn Abbas rivayetlerini topladığı sahifesini incelemekte, Taberî'nin sıklıkla kullandığı bu tefsirin daha çok, kelime açıklaması içerdiğinden bahsetmektedir. Daha sonra Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/725), Atıyye el-Avfî (ö. 111/729-30) ve Süddî'nin /ö. 127/745) tefsirlerini inceleyen yazar bu müfessirlerin rivayetlerinin güvenilirliğine dair aktarılan bilgileri değerlendirmektedir. Yazar munkatı olduğu söylenen Ali b. Ebî Talha ve Dahhâk'ın İbn Abbas tariklerinin Taberî tefsirinde kaynak olarak kullanılmasına ilişkin şahsi bir yorumda bulunmaktadır. Buna göre Taberî bahsi geçen bilgiye itibar etmeyip râvilerin sika olmalarını esas kabul etmekte ve aradaki inkitan rivayetlerin güvenilirliğine zarar getirmeyeceğini düşünmektedir (s.213). el-Avfî tarikinin de zayıf olduğuna dair ihtilaflardan bahseden yazar Taberî'nin aynı şekilde bu ismin sika olduğuna ilişkin bilgiyi esas aldığını, mezkûr rivayetleri diğer tariklerden gelen rivayetlerle kıyasa tâbi tuttuğunu ve böylece onları tefsirinde kaynak olarak kullandığını ifade etmektedir. Taberî'nin, bu rivayetlerin kullanılmadığı takdirde tefsir adına bir kayıp olacağını düşünmüş olma ihtimali Kaya'nın bahsedilen rivayetlerin kullanılmasına ilişkin zikrettiği bir diğer sebeptir (s.221-222). Yazar benzer tartışmaların Süddî tefsiri için de yapıldığını ancak Taberî'nin yine bu tefsiri kaynak olarak kullandığını ifade etmektedir (s.229). Her ne kadar yazar birtakım kanaatlerini paylaşırsa da Taberî'nin bu tarikleri kullanmasının sebepleri veya teknik anlamda kriterleri araştırmaya açık görülmektedir. Yazar bu bölümde tıpkı bir önceki bölümde olduğu gibi Taberî'nin müracaat ettiği tefsirlerin rivayet hakkını alıp almadığına dair değerlendirmelerde bulunmaktadır. Taberî'nin rivayet aktardığı tefsirlerin farklı tariklerine yer verilmekte ve bunlardan gelen rivayet örnekleri sunulmaktadır. Aynı şekilde bu kaynakların tefsir yöntemlerine ve karakteristik özelliklerine dair özet bilgiler rivayetlerle örneklendirilmektedir. Bu bölümde yazar, Taberî'nin eleştiri konusu olan Kelbî'nin (ö. 146/763) tefsirinden nakilde bulunmadığına dair oluşan kanaatin aksini savunmakta ve Taberî'nin Kelbî'den elliye yakın yerde rivayet aktardığını ifade etmektedir. Öte yandan birkaç sayfa sonra Taberî'nin nakillerinin doğrudan Kelbî'den olmadığını sahih isnadlar ve güvenilir ikincil kaynaklar aracılığıyla edinilmiş rivayetler olduğunu belirten yazar direkt alıntı olmaması açısından Taberî'nin Kelbî'den nakilde bulunmadığı görüşünün haklılık payına değinmektedir (s.315). Bu da yazarın ihtiyatlı yaklaşımını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ayrıca yazara göre Taberî'nin, bizzat eleştirdiği Kelbî'nin rivayetlerini diğer kaynaklarla uyuşması halinde kabul etmesi önemli bir detaydır. Taberî'nin Mukatil b. Süleyman'dan (ö. 150/767) nakilde bulunmaması ise yazar için araştırılmaya muhtaç bir meseledir.

Taberî'nin bir tarih kitabını tefsirinde kaynak olarak kullanmasını ve farklı disiplinleri tefsire dahil etmesini "tefsirde bir dönüşüm" (s.357) olarak ifade eden yazar, dördüncü bölümde İbn İshak'ın (ö. 151/768) *el-Megâzî*'sinin Taberî tefsirinin kaynakları arasındaki yerini tespiti çalışmaktadır. Kaya Taberî'nin, İslam öncesinden bahseden ayetlerle peygamber kıssalarını konu edinen ayetlerin tefsirinde *el-Megâzî*'den sıklıkla nakilde bulunduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda Taberî tarihi ve tefsiri üzerine yapılan çalışmalara referansta bulunarak Taberî'nin elinde İbn İshak'ın *el-Megâzî*'sinin tam haliyle bulunduğunu, bu kitaptan alıntılar yaptığını aktarmaktadır. Bu hazırlayıcı bilgilerden sonra yazar Taberî'nin İbn İshak'tan aldığı Hz. Peygamber, sahabe, tâbiîn, Vehb b. Münebbih ve Ehl-i kitap râvilerinin rivayetleri ile bizzat İbn İshak'ın rivayetlerini incelemektedir. İbn İshak'ta biten rivayetlerin kaynağına dair yazarın "Ehl-i kitap'tan

kadim kitapları bilen mühtedi veya gayr-i müslim râvilerdir." (s.355) şeklindeki kanaati dikkat çekmektedir. Yazar bu tarz rivayetlerle ilgili örnekleri İbn İshak'ın Ehl-i kitaptan yaptığı nakiller başlığında zikretmektedir. Ayrıca Taberî'nin Enfâl ve Tevbe sûrelerinin tefsirinde de İbn İshak'a müracaat ettiğini ifade etmektedir. Kaya böylece kendisi de aynı zamanda bir tarihçi olan Taberî'nin tefsirine bu kimliğini nasıl yansıttığını, önemli bir tarih kaynağını yöntem ve içerik olarak ne şekilde kullandığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın son bölümünde Kaya, Taberî tefsirinin lügat ve kıraat kaynaklarını incelemektedir. Lügavî tefsirin ortaya çıkışı ve gelişimine dair kısa bir girişle bölüme başlayan yazar yine okuyucuyu asıl konuya hazırlamayı ihmal etmemiştir. Ayrıca yazar burada lügavî tefsirlerin tahkiklerini yapan müelliflerin, çalışmalarında Taberî'nin tahkik edilen metne yaptığı müracaatlara dair zikrettikleri bilgileri de aktarmaktadır. Bu durum hem Taberî'nin söz konusu kaynağı kullandığına dair bir delildir hem de muhakiklerin referans olarak vurguladıkları Taberî tefsirinin otoritesini bir başka açıdan gösteren önemli bir detaydır. Taberî'nin lügavî nakillerde bulunduğu isimleri yazar Zeyd b. Ali (ö. 122/740), Ebû Ubeyde (ö. 209/824?), Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830?), Ferrâ (ö. 207/822), Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm (ö. 224/838) ve İbn Kuteybe (ö. 276/889) olarak zikretmektedir. Kaya aynı zamanda Taberî'nin bu kaynakları kullanma biçimini, tenkit ve değerlendirmelerini seçtiği tefsir örnekleri üzerinden açıklamaktadır. Taberî'nin Kûfe ve Basra dil okullarının görüşleri arasında bir tercihe gitmeksizin her iki okulun yaklaşımına da tefsirinde yer verdiğini söylemektedir (s.383). Ayrıca Tâberî'nin aktardığı bilgileri bazen müelliflerinin isimlerini zikrederek tefsirine aldığını bazen de müellifin mensup olduğu okula atıfta bulunarak kullandığını veya hiç isim vermeksizin aktardığını örnekler üzerinden göstermektedir. Özellikle yazarın Taberî'nin Kasım b. Sellam'dan yaptığı nakillerle ilgili değerlendirmeleri dikkat çekmektedir. Buna göre Taberî müellifin sadece elimizde olan kitaplarından değil günümüze ulaşmayan kitaplarından da istifade etmiştir (s.393). Kaya bu sonuca rivayetler üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda ulaşmaktadır. Bu da yazarın çalışmasında bize sadece Taberî'nin kaynaklarını aktarmakla kalmadığını aynı zamanda bu kaynakları birçok farklı açıdan incelediğini göstermektedir. Bu başlıkta da Taberî'nin nakilde bulunduğu kaynağın rivayet hakkına sahip olup olmadığı, kitabın tamamının elinde olup olmadığı gibi sonuçlardan bahsedilmektedir.

Kitabın içerik olarak önemini göstermesi açısından yazarın çalışması boyunca sıklıkla müracaat ettiği bazı isimlere ve eserlerine değinecek olursak bu noktada en çok dikkat çeken kaynaklardan ikisi M. Fuat Sezgin'in *Buhârî'nin Kaynakları* ve *Târîhü't-Türâsî'l-Arabî* adlı eserleridir. Ayrıca Goldziher'in (ö. 1921) *Mezâhibü't-Tefsîri'l-İslâmî* başlıklı çalışması ile Cevad Ali'nin (ö. 1987) Taberî tarihi üzerine kaleme aldığı *Mevâridü Târîhi't-Taberî* eseri öne çıkan kaynaklar arasındadır. Bunların yanında yazar çalışmasında incelediği râvilerin hayatlarına ve ilmî durumlarına dair verilere ulaşmak için birçok tarih ve tabakat kitabına başvurmuştur. Zikri geçen kaynaklar arasında İbn Sa'd (ö. 230/845), İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995?), Yâkut el-Hamevî (ö. 626/1229), Süyûtî (ö. 911/1505), Zehebî (ö. 1977) gibi isimlerin eserleri zikredilebilir. Erken dönem rivayet malzemesini görebileceğimiz tefsirlerin yanında bu döneme ilişkin kaleme alınmış akademik çalışmalar da kitabın önemli kaynaklarıdır. Ayrıca Kaya, klasik eserlerin kaynaklarını tespit etme amacını taşıyan çalışmalara da müracaatta bulunmuştur. Kitapta

genel olarak akıcı ve kolay takip edilebilir bir üslup kullanılmıştır. Bununla birlikte kitapta tespit edilen Taberî tefsirinin kaynakları rivayetin geldiği kaynaktan Taberî'nin şeyhlerine doğru ilerleyen tablolarla ifade edilerek çalışma görsel olarak da desteklenmiştir.

Mesut Kaya Taberî tefsirinin kaynaklarını büyük ölçüde tespit edip incelediği bu çalışmada araştırmacılara erken dönem tefsir literatürüne dair zengin bir içerik sunmaktadır. Yazar bu literatürü sadece isim ve eserleri peşi sıra zikretmek yerine, çalışmada ortaya koyduğu kaynak ağına ilişkin ilgi çekici değerlendirmelerde bulunmaktadır. Dolayısıyla Kaya burada doğası gereği betimleyici bir çalışma konusunu ulaştığı sonuçlarla ve kurgusuyla bunun çok ötesine taşımaktadır. Bu kitap aynı zamanda hem Taberî tefsiri hem de erken dönem tefsir birikimini içeren diğer klasik tefsirlere dair ileride yapılabilecek çalışmalara iyi bir örnek olması bakımından alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Özellikle Kaya'nın, Taberî'nin isim belirtmeksizin fıkıh ve kelama dair aktardığı görüşlerin kaynağına ilişkin bir çalışma yapılabileceğinden bahsetmesi bunu teyit etmektedir. Yine kitapta bahsedilmeyen ve daha detaylı bir araştırmayla tespit edilebilecek Taberî'nin diğer rivayet ve lügat kaynaklarının çıkartılması yazarın sunduğu bir başka öneri olmuştur (s.402). Dolayısıyla bu kitap erken dönem tefsir birikiminin Taberî tefsirindeki izdüşümünü sunarak Taberî'nin kaynaklarını tespit etmenin yanında hem Taberî gibi zengin rivayet malzemesi sunan klasik metinlerin kaynaklarına hem de erken dönem tefsir faaliyetlerine ilişkin yapılabilecek yeni çalışmalara öncülük edecek mahiyettedir.